

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/buefd>

YIL: 2021
CİLT: 6
SAYI: 2

MAKALE BİLGİSİ

Gönderildiği Tarih: 26.08.2021

Kabul Tarihi: 29.09.2021

Yayımlanma Tarihi: 31.12.2021

ARTICLE INFO

Submitted date: 26.08.2021

Accepted date: 29.09.2021

Published date: 31.12.2021

e-ISSN 2547-9865

**Felsefe Tarihinde Erdem
Sınıflandırması ve Taşköprîzâde
Ahmet Efendi'nin Ahlak
Düşüncesindeki Erdem ve Karakter
Güçleri**

*Virtue Classification in the History of
Philosophy and the Strengths of Virtue
and Character in Taşköprîzâde Ahmet
Efendi's Moral Thought*

Sümeyye Kamacı
Bartın Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Enstitüsü, Felsefe Ana Bilim Dalı,
Yüksek Lisans Öğrencisi,
kamacisumeyye@gmail.com,
0000-0002-2550-9685

Öz

Bu makalenin genel amacı, çağdaş felsefe ve pozitif psikolojide yeniden ilgi odağı olan erdem, karakter ve karakter güçleri konusunu Taşköprîzâde'nin felsefi çalışmaları özelinde incelemektir. Bu amaçla erdem sınıflandırması tarihsel olarak ele alınarak Antik Çağ, Orta Çağ İslam dünyası ve Osmanlı dönemi düşünürleri arasında bir devamlılık olup olmadığı incelenerek erdem ve alt erdemlerin ruhta yer aldıkları kısımlar itibarıyla büyük düşünürler arasındaki benzerlikler ve farklılıklar ortaya konmaktadır. Taşköprîzâde'nin yapmış olduğu temel erdemler ile ikincil erdemler ayırımının çağdaş psikolojide erdem ve karakter güçleri sınıflandırmasıyla ne derece örtüştüğü sorusu çalışmanın temel problemlerinden biridir. Bu probleme yönelik elde ettiğimiz metinsel kanıtlar, temel erdemlerde büyük bir örtüşmenin olduğunu göstermektedir. Sonuç kısmında, Taşköprîzâde'nin erdem ve alt şubelerinin ifrat ve tefrit noktalarında bazı sınıflandırma hataları gösterilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Erdem; alt erdemler, karakter; karakter güçleri; Taşköprîzâde.

Abstract

The main aim of this article is to examine the concepts of virtue, character and character strengths, the topic which has once again become the focus of attention in contemporary philosophy and positive psychology, in the context of Taşköprîzâde's philosophical studies. For this purpose, I have provided a sketch of the classification of virtues in the history of philosophy, showing whether there is a continuity between the thinkers of the Ancient Age, the Middle Ages Islamic world and the Ottoman period, and the similarities and differences between the great thinkers in terms of the main virtue and their lower parts in the soul. In particular, I try to show whether the similarity and distinction between basic virtues and secondary virtues made by Taşköprîzâde coincides with the classification of virtue and character powers in contemporary psychology. The textual evidence we have obtained for this problem shows that there is a great deal of overlap in the core virtues. In the conclusion part, some classification errors are shown in Taşköprîzâde' classification regarding the excess and deficiency of the virtue and their sub-branches.

Keywords: Virtue; sub-virtues, character; character strengths; Taskoprizade.

- 1 Bu makalenin araştırma ve yayın süreci "Araştırma ve Yayın Etiğine" uygun şekilde yürütülmüştür.

Giriş

İslam dünyasında felsefe ve bilim çalışmalarının 13. yüzyıldan itibaren gerilediği, Osmanlı döneminde bu alanda ciddi eserlerin verilmediği yaygın olarak kabul edilen bir görüştür. Oysa Osmanlı döneminde kaleme alınmış birçok eser, özellikle ahlak ve siyaset alanında, araştırmacılar tarafından şimdiye dek yeterince incelenmemiş veya hiç bilinmemektedir. Bu çalışmanın genel amacı, çağdaş felsefe ve pozitif psikolojide yeniden ilgi odağı olan erdem, karakter ve karakter güçleri konusunu Taşköprizâde'nin felsefi çalışmaları özelinde incelemektir. Erdem ve karakter ilişkisi Antik Çağ'dan itibaren biliniyor olmasına karşın bu ilişkiyi doğrudan ele alan çalışma sayısı oldukça azdır. Karakter ve karakter güçleri konusu ise yakın zamanda çağdaş psikolojideki Christopher Peterson ve Martin Seligman tarafından kapsamlı bir proje çerçevesinde kaleme alınan *Character Strengths and Virtues* (Karakter Güçleri ve Erdemler) kitabında incelenmiştir. Seligman ve Peterson kuramsal dayanak olarak felsefi, dini, kültürel gelenek ve metinlere bakarak evrensel kuşatıcı bir çerçevede erdem ve karakter güçlerini belirlemiş ve ilişkilendirmiştir. Ancak bu çalışmada İslam dünyası ile ilgili incelemeleri oldukça yüzeyseldir. Bu tezde, İslam ve Osmanlı ahlak çalışmaları genelinde ve Taşköprizâde Ahmet Efendi özelinde erdem, karakter ve karakter güçlerinin nasıl sınıflandırıldıkları ve ilişkilendirildikleri, bu sınıflandırmanın İslam ve Batı felsefesi geleneği içerisindeki yeri tespit edilmektedir.

Taşköprizâde Ahmet Efendi, Antik Çağ ve İslam filozoflarının ahlak felsefesi anlayışlarını izleyerek *Şerhu'l Ahlak'il Adudiyye* adlı eserinde ahlak meselesini İslam esasları çerçevesinde incelemiş ve temellendirmiştir. Bu incelemede temel erdemler ile ikincil erdemler ve şubeleri ayırımını yapar. İkincil erdemler ve şubeleri olarak bahsedilen fiiller ile çağdaş psikolojide erdem ve karakter güçleri sınıflandırmasının ne derece örtüştüğü araştırmamızın temel sorularından biridir.

Buna göre, bu çalışmanın araştırma problemlerinden birincisi, erdem sınıflandırması konusunda Antik Çağ, Orta Çağ İslam dünyası ve Osmanlı dönemi düşünürleri arasında bir benzerlik ve devamlılık olup olmadığı tespit edilecektir. İkinci problem, erdem ve alt erdemlerin ruhta yer aldıkları kısımlar itibarıyla bu düşünürler arasındaki benzerlikler ve farklılıklar incelenecektir. Üçüncü problem, Antik Çağ, Orta Çağ İslam dünyası ve Osmanlı dönemi ahlak düşünürlerinde yer alan alt erdemler ve ruhun güçleri kavramları ile modern psikoloji ve erdem ahlakında yer alan karakter güçleri arasındaki benzerlikler tespit edilecektir. Dördüncü problem, Taşköprizâde'nin erdem ve alt erdem anlayışı Antik Çağ, Orta Çağ İslam dünyası ve Osmanlı dönemi düşünürleri arasında benzerlikleri ve farklılıkları irdelenecektir. Aynı zamanda Taşköprizâde'nin alt erdemleri ve ruhun güçleri konusundaki görüşleri modern psikolojideki karakter güçleri ile benzerlikleri incelenecektir.

Karakter, Mizaç, Kişilik ve Karakter Gücü Kavramları

Karakter, mizaç ve kişilik kavramları insanın fiillerinin kaynağını bilmek açısından önemlidir. *Karakter*, sözlükte “bir bireyin kendine özgü yapısı, onu başkalarından ayıran temel belirti ve bireyin davranış biçimlerini belirleyen, üstün ana özellik, öz yapı, ıra, seciye” olarak tanımlanır (Yazıcı ve Yazıcı, 2011: 22). Her insanın birbirinden farklı davranış sergilemesi, aynı olaya farklı bakış açılarıyla bakıp farklı tepkiler vermesi onların karakterinin farklı olmasıyla alakalıdır. Çünkü her insanın sosyal çevresi ve ebeveynlerinden aldığı eğitim farklıdır. Özellikle çocuklukta yaşanan olaylar insanın tüm yaşamını etkilemesinden dolayı her insanın karakteri farklıdır denilebilir. Karakteri iç ve dış etkenler olarak etkileyen iki faktör vardır. Dış etkenler, sosyal çevre, ebeveyn eğitimi; iç etkenler ise kişinin psikolojik durumu, özgür irade seçimleri ve mizaç olarak açıklanabilir. Kişinin davranışları dengeli ve ahlaki kaidelerine uyan davranışlar ise, kişi *ahlaki karakter* olarak vasıflandırılır. Kişinin davranışlar dengeli değilse karakersiz olarak vasıflandırır ve bir değersizlik ifade edilmiş olur (Kerschensteiner, 1977: 15).

Mizaç “huy, yaratılış, tabiat” olarak tanımlanır (Doğan, 1996: 779). Hipokrat ve Galen’in geliştirmiş olduğu mizaç teorisine göre insan vücudunda dört tane sıvı vardır. Bunlar; kan, sarı safra, siyah safra ve balgamdır. Bu sıvıların doğru orandaki karışımı kişinin sağlıklı olduğunu gösterir. Yetersiz olması da sağlıksız olduğunu gösterir. Farklı oranlarda birleşmesi insan mizaçlarındaki farklılığın göstergesidir. Baskın gelen sıvıya göre dört farklı mizaç oluşur. Bunlar; soğukkanlı, sıcakkanlı, asabi ve melankoliktir (Tiryaki ve Tiryaki, 2016: 9-10). Galen, insanların mizaçları arasındaki farklılığın ortaya çıkmasında bu teoride ele aldığı olduğu sıvıların etkili olduğunu söyler. Mesela beyinde sarı safranın birikimi burada sıcaklığın artmasına ve beyinde yer alan akli nefsin kuvveler arasındaki düzensizliğe neden olarak farklı davranışa sebep olur (Tiryaki ve Tiryaki, 2016: 11-12) Son dönem araştırmalarına göre ise üç mizaç vardır. Bunlar; duygusallık, etkinlik ve sosyalliktir. Duygusallık duygusal tepkilerin yoğunluğunu anlatırken etkinlik, enerji düzeyini açıklar. Sosyallik kişinin başkalarıyla olan münasebetini eğilimi anlatır (Burger, 2016: 352).

Kişilik “bir kimseye özgü belirli niteliklerin tümü, şahsiyet” olarak tanımlanır (Doğan, 1996: 660) Hans Eysenck’e göre kişilik bir insanın genetik ve çevre tarafından belirlenen davranış kalıplarının toplamıdır (Karancı vd., 2007: 255). Yani kişilik, karakter ve mizacın birleşmesiyle oluşur. Bir insanın kişiliğini tanımlamak için karakterinin ve mizacının tanımlanmasına ihtiyaç vardır. Karakterin ve mizacın uyumlu olması ve ahlaka göre hareket edilmesi sonucunda erdemli davranışlar ortaya çıkar.

Karakterimizin ahlaki olarak gelişmiş yönünü temsil eden *erdem*, sosyal ilişkilerde büyük önem arz eder. Ahlak kurallarını bazı toplumlarda toplum belirlerken, bazılarında ise dini veya felsefi öğreti belirler ve bu herkesin bu kurallara uyması gerekir. Aksi takdirde toplum

tarafından kişi kabul edilmez. Ahlaki kurallar toplumdan topluma, dinden dine değişkenlik gösterir.

Karakter güçleri kavramı 21. yüzyılda ortaya konulmuş yeni bir kavramdır. Bu kavram ilk olarak Peterson ve Seligman'ın *Character Strengths and Virtues* (Karakter Güçleri ve Erdemler) adlı kitabında ele alınmıştır. Karakter güçleri ise erdemleri tanımlayan psikolojik unsurlardır. Bu güçler sayesinde erdemlere ulaşılması daha kolay olur (Yazıcı ve Yazıcı, 2011: 101-102). Aşağıdaki tabloda Peterson ve Seligman'ın evrensel olarak ortaya koymuş olduğu erdem ve karakter güçleri sınıflandırması yer almaktadır (Peterson ve Seligman, 2004: 29-30).

Tablo 1: Peterson ve Seligman'a Göre Erdem ve Karakter Güçleri

AKIL VE BİLGİ: Bilginin elde edilmesini ve kullanılmasını içeren bilişsel güçler.	CESARET: Dışsal ve içsel karşıtlık karşısında amaçları başarmak için irade kullanımını içeren duygusal güçler.	İNSANLIK: Başkalarına yönelmeyi ve dostluk eli uzatmayı içeren kişilerarası güçler.
Yaratıcılık: Bir şey yapmak için yeni ve üretken bir biçimde düşünmek.	Yiğitlik: Tehdit, karşı çıkma, zorluk veya acıdan dolayı yılmamak, karşıtı olsa bile doğru olanı ifade etmek.	Sevgi: Başkalarıyla yakın ilişkiye değer vermek.
Merak: Gelişmeyi sağlayan deneyimlere ilgi duymak; ilginç konular bulmak, keşfetmek.	Sebat: Başladığını bitirmek ve engellere rağmen bir eylemi sürdürmek.	Nezaket: Başkaları için beğenilecek ve iyi şeyler yapmak, onlara yardım etmek.
Açık fikirlilik: Konuları her açıyla düşünme, birden sonuca atlamamak, kanıtlar ışığında fikrini değiştirebilmek.	Dürüstlük: Doğruyu söylemek ve kendini içten ve gerçek bir şekilde ortaya koymak, yapmacık olmamak, duygu ve eylemlerinin sorumluluğunu almak.	Sosyal zekâ: Kendi ve başkalarının duygu ve dürtülerinin farkına varmak, farklı sosyal durumlarda neyin uygun olduğunu bilmek.
Öğrenme aşkı: Yeni beceriler, konular ve bilgiler elde etmek.	Zevk-Canlılık: Hayata enerjik ve heyecanlı yaklaşmak, yaptıklarını yarım yapmamak, hayatı bir eğlence olarak yaşamak.	
Geniş ufukluluk: Başkalarına akıllı tavsiyede bulunabilmek.		

ADALET: Sağlıklı toplum hayatını güçlendiren yurttaşlık güçleri.	ÖLÇÜLÜLÜK: Aşırılıktan koruyan güçler.	AŞKINLIK: Bağlantıları daha geniş evrene ulaştıran ve anlam sağlayan güçler.
Yurttaşlık: Bir grubun veya ekibin üyesi olarak iyi çalışmak, gruba sadakat göstermek, kendine düşeni yapmak.	Bağışlayıcılık: Yanlış yapanları affetmek, başkalarının eksiklerini kabul etmek, insanlara bir ikinci şans vermek.	Güzelin takdiri: Hayatın tüm alanlarındaki güzelliğe, yetkinliğe ve hünerli gösterilere dikkat etmek ve onları takdir etmek.
Hakkaniyetlilik: Adalet ve hakkaniyetlilik gereği herkese aynı davranmak, başkaları hakkında kişisel duygularının önyargılı karar vermesine izin vermemek.	Alçakgönüllülük: Birisinin başarıları hakkında konuşmasına izin vermek, leke aramamak, kendisini olduğundan daha özel biri olarak sanmamak.	Minnettarlık: Olup biten iyi şeylerin farkında olmak ve onlara minnettar olmak.
Liderlik: İşlerin yapılabilmesi için üyesi olduğu grubu cesaretlendirmek ve aynı zamanda grupta iyi ilişkiler sürdürmek.	İhtiyatlılık: Seçimleri hakkında dikkatli olmak, aşırı risk almamak, sonrada üzülecek bir şey söylememek veya yapmamak.	Umut: En iyisinin olacağını ummak ve bunu başarmak için çalışmak, iyi bir geleceğin başarılabilmesine inanmak.
	Öz-düzenlenme: Hissettiklerini ve yaptıklarını düzenlemek, disiplinli olmak, tutku ve duygularını düzenlemek.	Mizah: Gülmeyi ve ağlamayı sevmek, başka insanlara gülümsemek, iyi tarafı görmek, şaka yapmak.
		Ruhsallık: Kainatın anlamı ve yüksek amaçlar hakkında uyumlu inançlara sahip olmak, daha geniş çerçevede nereye dâhil olduğunu bilmek.

Bu sınıflandırmaya göre akıl ve bilgi, cesaret, insanlık, adalet, ölçülülük ve aşkınlık erdemlerinin karakter güçleri vardır. Yaratıcılık, merak, açık fikirlilik, öğrenme aşkı ve geniş

ufukluluk karakter güçleri akıl ve bilgi erdeminin karakter güçleridir. Yiğitlik, sebat, dürüstlük, zevk ve canlılık karakter güçleri cesaret erdeminin karakter güçleridir. Sevgi, nezaket ve sosyal zekâ karakter güçleri insanlık erdeminin karakter güçleridir. Yurttaşlık, hakkaniyetlilik ve liderlik karakter güçleri adalet erdeminin karakter güçleridir. Bağışlayıcılık, alçakgönüllülük, ihtiyatlılık ve öz-düzenleme karakter güçleri ölçülülük erdeminin karakter güçleridir. Güzelin takdiri, minnettarlık, umut, mizah ve ruhsallık karakter güçleri aşkınlık erdeminin karakter güçleridir.

Sınıflandırılan bu erdem ve karakter güçleri her dinin ve felsefi öğretinin ortak olarak kabul ettiği fiillerdir. Düşünce, duygu ve davranışlarla yansıtılan olumlu özelliklerdir. Duygular ve düşünceler herkeste farklı şekilde olduğu için her insanda farklı derecede ve şekilde mevcuttur, ayrıca bu farklılıklar ölçülebilir (Ekşi vd., 2017: 478). Bu ölçüm Peterson ve Seligman'ın ortaya koyduğu VIA karakter gücü testi sayesinde yapılabilmektedir. İnsanlar bu test sayesinde karakter güçlerine ne derece sahip olduklarını görebilirler. Aynı zamanda karakter güçleri de tıpkı karakterin kendisi gibi öğretilir ve geliştirilebilir (Kabakçı, 2016: 27). Nezaket karakter gücü düşük olan kişi, nezaket karakter gücüne sahip bir kişiyi kendisine rol model olarak görüp bu özelliğini zamanla geliştirebilir.

Karakter güçlerini belli kriterlerle tanımlayan Park, Peterson ve Seligman makalelerinde şu kriterlere yer vermişlerdir:

- Bütün kültürlerde yaygın olarak tanınır.
- Bireysel tatmine, memnuniyete geniş ölçüde katkıda bulunur.
- Ahlaki olarak değerlidir. Üretebileceği sonuçlar için değil, kendi başına değerlidir.
- Buna tanık olan kişileri yükseltir, kıskançlık değil hayranlık üretir, onları eksiltmez.
- Belli zıtlıklara sahiptir.
- İstikrarlı ve kanıtlanabilir olan bireysel farklılıklardır.
- Ölçülebilirdir. Araştırmacılar tarafından bireysel bir fark olarak başarıyla ölçülmüştür.
- Bir karakter gücü diğer karakter güçleriyle beraber önemlidir.
- Bazı bireylerde dikkat çekici bir şekilde şekillenmiştir.
- Bazı çocuk ve gençlerde erken yaşta ortaya çıkar.
- Bazı kişilerde hiç ortaya çıkmaz.
- Karakter güçlerini geliştirmeye çalışan toplumsal uygulamalar ve ritüeller vardır (Park vd., 2004: 605).

Karakter güçlerine sahip olan kişilerin ahlaki olgunluğu yüksek olmasının yanı sıra kendisini gerçekleştirecek potansiyele sahip olduğu söylenebilir. Olumlu kişisel özellikler olarak tanımlanan karakter güçleri kriterlerde de ele alındığı gibi bireysel tatmine katkıda bulunur.

Erdem Tarihi

Antik Yunan filozoflarının erdem ve ruh anlayışları daha sonraki dönemlere de yansımıştır. Özellikle İslam dünyasındaki erdem anlayışı büyük ölçüde Antik Yunan devrindeki filozoflardan etkilenmiştir. Müslüman filozoflar, İslam inancına uygun bir şekilde nefis hakkında görüşlerini, çoğunlukla Aristoteles'ten etkilenerek açıklamışlardır. Antikçağda Sokrates, Platon ve Aristoteles'in erdem anlayışları ile Orta Çağ Hristiyan düşünce geleneğinin büyük düşünürleri olan Augustinus, Thomas Aquinas ve Abelardus'un görüşleri, Orta Çağ İslam düşünce geleneğinden Farabi, Ebubekir Razi, Kindi, İbn Sina ve İbn Miskeveyh'in erdem anlayışları arasında felsefi devamlılık bulunmaktadır. Bu devamlılığın bazı etkilerini doğrudan ve dolaylı olarak Osmanlı düşünce geleneğinin öncü isimlerinden olan Eşrefoğlu Rûmî, Celâleddin Devvânî, Kınalızâde Ali Efendi ve *Muhyî-i Gülşenî'nin görüşlerinde görülmektedir. Bu etkileşmenin izlerini göstermek üzere bu kısımda Aristoteles'ten Taşköprüzâde'ye bazı büyük düşünürler arasında erdem sınıflandırması konusunda benzerlik ve farklılıkları ortaya koyacağız.*

Aristoteles

Aristoteles'e göre her şeyin amacı iyiye ulaşmaktır. *Magna Moralia* adlı eserinde “Tüm bilgi türlerinin ve becerilen bir ereği olduğunu, bunun da ‘iyi’ olduğunu görmek gerekir; nitekim hiçbir bilgi türü ya da beceri bir ‘kötü’nün uğruna değildir” der (Aristoteles, 2016: 27). Her şeyin amacının iyi olması yani erdeme yönelmesi demektir. “Sözgelişi bir mantonun bir erdemi var, çünkü onun belli bir işi ve işlevi var. Bir mantonun erdemi demek, onun en iyi durumu demektir. Bir gemide, bir evde ve öteki nesnelere de bu böyle. Dolayısıyla ruhta da bu böyle, nitekim onun belli bir işi vardır. Demek ki daha iyi tutumun-huyun işi daha iyidir” (Aristoteles, 1999: 43). Aynı zamanda her şeyin en güzeli ve en iyisi olana kavuşmak mutluluğa kavuşmak anlamına gelir (Aristoteles, 1999: 9).

Aristoteles'e göre erdemli olmak fiillerimizde orta yolu tercih etmemizle mümkündür. İki aşırı uçtaki erdemsizlik arasındaki orta yol Aristoteles'in “altın orta”sidir ve ölçülülük olarak da bilinmektedir (Aristoteles. 1999: 27). Aşağıdaki tabloda Aristoteles'e göre erdem ve erdemsizlikler ele alınmıştır (Aristoteles, 2012: 58-89). Erdemsizlik olarak söz edilen eylemler erdemli fiillin iki aşırı uçlarıdır.

Tablo 2: Aristoteles'e Göre Erdemler ve Aşırılıkları

Erdemsizlik	Erdem	Erdemsizlik
Korkak olmak	Yiğitlik	Cüretkâr olmak
	Ölçülülük	Haz düşkünü
Cimrilik	Cömertlik	Savurganlık

Eli sıkı olmak	İhtişam	Gösteriş budalılığı
Kendisini olması gerekenden aşağısına layık görmek	Yüce gönüllülük	Kendisini olması gerekenden fazlasına layık görmek
	Sakinlik	Aşırı öfkeli
Müstehzi	Doğruluk	Şarlatan

Aristoteles'e göre adalet, tüm erdemleri kendisinde toplamaktadır ve bütün erdemlerin tam olarak kullanılmasını ifade eder. Aynı zamanda bütün insanları ilgilendiren bir erdemdir. Çünkü insanlarla olan ilişkileri düzenler. Bu yüzden ona göre adalet erdemi en önemli erdemdir. Adalet erdeminin diğer erdemlerden farklı olmasının sebebi, diğerleri tek başına bulunabilirken adalet diğer insanlarla olan ilişkilerde ortaya çıkar (Aristoteles, 2017: 107-108).

Thomas Aquinas

Orta Çağ Hristiyan düşünürlerinden Thomas Aquinas'a göre ahlaki erdemler dört tanedir. Bunlar iyilik, ölçülülük, bilgelik, adalettir. Bu temel erdemlerin yanında alçakgönüllülükle inanmak, yakını sevmek ve Tanrı devletinin geleceğini ummak erdemleri vardır (Gökberk, 1993: 173-174). Tanrı devletinin geleceğini ummak erdemi Hristiyanların kabul ettiği, bunun dışındaki erdemler bütün insanların ortak olarak kabul edebileceği erdemlerdir. Aquinas erdemi ikiye ayırır (Aquinas, 1954: 25):

1. Ahlaki Erdemler
  - a. Bilgelik
  - b. Cesaret
  - c. Ölçülülük
  - d. Adalet
2. Teolojik Erdemler
  - a. İnanç
  - b. Umut
  - c. Yardımseverlik

Teolojik erdem ayrımı felsefe tarihinden Aquinas'a özgü bir ayrımdır ve onun erdem sınıflandırması Aristoteles'ten daha ayrıntılıdır.

İbn Miskeveyh

Orta Çağ İslam düşünürlerinden İbn Miskeveyh'e göre nefsin güçleri düşünce, öfke ve isteme gücü olarak üçe ayrılır. Bu güçlerin bedende kullandığı organlar farklıdır ve ortaya

çıkardıkları faziletler ve reziletler vardır. Düşünme gücünün bedende kullandığı organ beyin, arzu yani behimi gücün bedende kullandığı organ karaciğer, öfke gücünün bedende kullandığı organ ise kalptir. Bu üç güçte, faziletler ve reziletler konusunda yapıldığı gibi orta yolun bulunması gerekir. Yani düşünen nefis, gereksiz bilgilere ve arzusuna dayanan bilgilere değil de doğru bilgilere yöneldiği zaman hikmet fazileti ortaya çıkar. Arzu gücün davranışları ılımlı olup düşünen nefsin kontrolüne girerse insan kendi arzularına düşkün olmaz ve iffet fazileti ortaya çıkar. Öfke gücün davranışları ölçülü ve ılımlı olursa yiğitlik fazileti ortaya çıkar. Bu üç faziletin birbiriyle uyumlu ilişkileri sonucunda mükemmellik ve bütünlük fazileti olan adalet erdemi ortaya çıkar (İbn Miskeveyh, 1983: 22-23). Aşağıdaki tabloda gösterildiği üzere İbn Miskeveyh'e göre dört temel erdem ve alt erdemler vardır. (İbn Miskeveyh, 1983: 25-30). Bu alt erdemler sayesinde faziletlere kolaylıkla ulaşılabilir (İbn Miskeveyh, 1983: 25). Mesela zekâ alt erdemine sahip olan bir kişinin hikmet erdemine ulaşması kolay olur. Gözü pek olan kişinin şecaat erdemine kolay ulaşması mümkünken sabırlı olan birisinin de şecaat erdemine kolaylıkla ulaşması mümkündür.

Tablo 3: İbn Miskeveyh'e Göre Erdem ve Alt Erdemler

HİKMET	ŞECAAT	İFFET	ADALET
Zekâ	Nefs büyüklüğü	Utanma	Dostluk
Hatırlama	Gözü peklik	Sükûnet	Ülfet (kaynaşma)
Akletme	Büyük himmet sahibi olmak	Sabır	Yakınlarla ilişkiyi sürdürmek
Çabuk anlama	Sebat	Cömertlik	Ödüllendirme
Anlama gücü	Sabır	Hür olma	İyi muamele
Zihin açıklığı	Yumuşaklık	Kanaat	Bir şeyi güzelce yerine getirmek
Kolay öğrenme	Sükûnet	Yumuşak huyululuk	Sevgi
	Yüreklilik	Düzenlilik	Dindarlık

	Sıkıntıya katlanma	İyi hal	
		Barışseverlik	
		Ağırbaşlılık	
		Kötülüklerden sakınma	

İbn Miskeveyh faziletlere ulaşmak için orta yolun bulunması gerektiğini söyledikten sonra bunun nasıl yapılacağını anlatır. Faziletlere ulaşmak isteyen insanın birçok kişinin yaşadığı yerde yaşamak zorunda olduğunu söyler. İnsan doğası gereği başka insanlara muhtaçtır. Faziletlere ulaşıp mutluluğu yakalamak isteyen insan yalnız olmayı tercih edemez. Öyle olursa başkalarıyla fazilet alışverişinde bulunamaz. Ona göre mutluluk dağlarda ve mağaralarda tek başına yaşayıp, manastırlara çekilmekle elde edilemez. Aynı zamanda yalnız kalan insan içindeki güçleri ve kabiliyetleri kullanmayarak zamanla bu güçleri ve kabiliyetleri kaybolur, ölü insan veya cansız varlıklar gibi olur (İbn Miskeveyh, 1983: 34-35).

Kınalızâde Ali Efendi

Osmanlı düşünürlerinden Kınalızâde Ali Efendi, nefsin üç kuvvetinden söz eder. Temyiz ve idrak etme gücünün olduğu nefis, nefis-i melekîdir. Makam, üstünlük, saldırma, intikam ve öfke gücünün olduğu nefis, nefis-i sebîidir. Arzu verici şeylere sürükleyen, yeme, içme ve cinsiyet gibi konulara meyletmeye sebep olan nefis ise nefis-i behîmîdir. Nefis-i melekînin itidal hali hikmettir. Nefis-i sebîinin itidal hali şecaattir. Nefis-i behîmînin itidal hali ise iffettir. Buna göre Kınalızâde Ali Efendi'ye göre dört temel erdem vardır. Hikmet, şecaat ve iffet temel erdemlerinin birleştiği adalet erdemi de dördüncü temel erdem olarak kabul edilir (Kınalızâde Ali Efendi, Bilinmiyor: 94-96). Bu dört temel erdem bir de nev'ileri olarak saydığı fiilleri vardır (Kınalızâde Ali Efendi, Bilinmiyor: 97-111).

Tablo 4: Kınalızâde Ali Efendi'ye Göre Erdem ve Alt Erdemler

HİKMET	ŞECAAT	İFFET	ADALET
Zekâ	Vakar ve olgunluk	Hayâ	Sadakat

Çabuk anlama	Hadiseleri göğüsleme	Rıfk (nezaket)	Kaynaşma
Zihin duruluğu	Gayret ve ideal yüceliği	Ahlaklılık	Vefa
Kolay öğrenme	Azim	Barışıklılık	Şefkat
Doğru düşünme	Yumuşak huyululuk	Arzuları dizginlemek	Sıla-i rahim
Ezberleme	Sükûn (ölçülü olma)	Kötülüğe ve belalara tahammül	Mükâfat
Düşünme	Sabır	Nimetlere şükretmek	Ortak işlerde iyi davranmak
	Alçakgönüllülük	Vakar	Dürüstlük
	Fedakârlık	Vera- samimi kulluk	Sevgi kazanmak
	İnsanlık	İntizam	Teslimiyet
		Hürriyet	Tevekkül
		İnsanlık	İbadet

Taşköprizâde Ahmet Efendi'nin Ahlak Düşüncesi

Çalışmamızın bu kısmında Taşköprizâde'nin mizaç, ahlak, huy ve meleke kavramlarına dair görüşleri incelenmektedir. Dört temel erdem olarak gösterdiği iffet, şecaat, hikmet ve adalet erdemleri ile onların alt erdemleri ya da şubeleri olarak bahsettiği eylemler arasındaki ilişkiyi göstermeye çalışacağız. Aynı zamanda onların nitelikten sapması hali yani erdemsizlik hali olarak gösterilen ifrat ve tefrit noktalarından ve orta noktası yani erdemlilik hali olarak

gösterilen itidal noktaları analiz edilecektir. Taşköprîzâde diğer İslam ahlak düşünürleri gibi yeri geldiğinde ayet ve hadislerle destekleyerek İslam dinine uygunluğunu da belirtmiştir. Bu kısımda Taşköprîzâde'nin ahlak anlayışını incelerken erdemlerin ve alt erdemlerin, ifrat ve tefrit noktalarının uygun bir şekilde verilip verilmediğini de araştıracağız.

Taşköprîzâde'de Mizaç, İrade, Bilgi ve Ahlak İlişkisi

Taşköprîzâde'ye göre nazari ahlakta fiiller ikiye ayrılır. Doğal fiiller ve nefsani fiillerdir. İnsanların fiilleri farklılık gösteriyorsa ve bunun sebebi akıl ise bu “nefsani fiiller”dir. Herkesin ortak olarak yapmış olduğu, herhangi bir akıl yürütme ile yapılmayan fiiller ise “doğal fiiller”dir (Taşköprîzâde, 2014: 34). Nefsani fiillere örnek verecek olursak, bütün ahlaki erdemleri bu kategoriye alabiliriz. Mesela yardımseverlik, adalet, cesaretli olmak gibi eylemlerin hepsi bilince muhtaç fiillerdir. Tam tersi olarak olumsuzlarını da bu kategori altında sayabiliriz. Fakat öfkelenmek, gülmek, ağlamak, istemek için de herhangi bir akla veyahut bilince ihtiyacı yoktur.

Nefsani fiillerden herhangi bir eylemi yaptıktan sonra, bir daha aynı eylemi tekrarlayacak derecede nefste yer etmemişse, yani gelip geçici bir durum söz konusu ise bu “hâl”dir. Hal durumunda eylem istenildiği zaman hızlı bir şekilde ortadan kaldırılabilir. Davranışın çokça tekrarlanması halinde nefste yerleşen bu davranışların ortadan kalkması çok zor olur. Bu durumda bu davranışlara “meleke” denilir. Eğer bu davranışlar düşünüp taşınmadan, kolaylıkla ortaya çıkıyorsa bu durumda melekeye “huy” da denilmektedir. Yani huy, nefsani fiillerin kolaylıkla, kafa yormadan ortaya çıkan melekelerdir. (Taşköprîzâde, 2014: 34-35). Huy olan melekeler insanda alışkanlık kazanan melekelerdir. Sevinç, gam, üzüntü, öfke, tasa, korku, kin ve utanma nefsani bir durumdur. Aslında geçici bir hal olmasına rağmen nefste yerleşip kalıcı kötü bir meleke haline gelebilir, bu da erdemsizliğe dönüşmektedir. (Taşköprîzâde, 2014: 63). Aristoteles'in erdeminden bahsedilen kısımda karakter erdemlerinin alışkanlıkla elde edilen erdemler olduğundan bahsetmiştik. Karakter erdemleri doğal olarak insanda bulunmazlar. Öğrenmesi gereken şeyi insan eyleye eyleye öğrenir. Yani eylemler huyları doğurur. (Aristoteles,2017: 41-42).

Taşköprîzâde insanların mizaçlarının farklılığının yaratılıştan gelen bir şey olduğunu söyler. “İnsanların mizaçları Allah'ın cemal ve celal şeklinde tecelli eden nurlarını almada da birbirlerinden farklıdır. Böylelikle amaçlar birbirlerinden ayrı, sözleri, davranışları, inançları, sıfatları ve huyları da farklı olur.” (Taşköprîzâde, 2016: 36) Hatırlanacağı gibi mizaç ilk bölümümüzde yaratılıştaki genlerden gelen farklılıklar olarak tanımlanmıştı. Taşköprîzâde de benzer bir tanım verir.

Taşköprîzâde'ye göre ahlak: “övülen huyları kazanmak ve yerilen huyları terk etmek için bu huylara dair ilimdir.” (Taşköprîzâde, 2016: 28) Bu ilmin gayesi ise “dünya ve ahiret hayatında iftihar edilecek mutluluklar ile insan nefsinin yetkinleşmesidir.” (Taşköprîzâde, 2016: 28) Ona göre Peygamberlerin gönderilmesindeki amaç ise insanlar örnek teşkil etmesi içindir. “Kim Rabbine kavuşmak istiyorsa iyi iş yapsın ve ibadetlerini eksik etmesin” hadisi

sadece ibadetlerde örnek olması için değil de ahlakta da örnek olması için gönderildiğinin kanıtı olduğunu belirtir (Taşkoprîzâde, 2016: 30).

Ahlak tanımından yola çıkarak denilebilir ki Taşkoprîzâde, Sokrates gibi bilgi ile erdem arasında bir ilişki görür. Taşkoprîzâde'ye göre bilgi de insanın ahlakı kazanması için önemlidir ve bilgi bizatihi kötü olamaz. Bilgi ancak bazı gerekçelerle kötü olabilir (Arıcı, 2016: 22). Bilginin ahlakı da bilgiyi doğru şekilde doğru gerekçelerle kullanmaktır. Ebedi mutluluk ancak bilgi ve ahlak ile mümkündür. İkisi arasında zorunlu bir ilişki vardır. Yani birisi olmadan diğeri mümkün değildir. Davranışa yansımayan bilgi insanı vebale sokmakta ve yetkinlikten uzak bir şey olarak görülmektedir. Bilgisiz eylem de sapkınlığa yol açmaktadır (Arıcı, 2016: 69).

Erdem sınıflandırması

Taşkoprîzâde İlk Çağ ve Orta Çağ ahlak düşüncesini devam ettirmiştir. Ona göre üç temel erdem vardır. Bu üç temel erdem hikmet, şecaat ve iffet erdemidir. Ayrıca bu erdemleri birleştiren adalet erdemi vardır. Hikmet, şecaat ve iffet erdemlerinin alt erdemlerini de sıralamıştır. Nefsin güçlerinin itidal noktada olması erdemi ortaya çıkarır. Hikmet nefsin düşünce gücünden, şecaat öfke gücünden, iffet ise arzu gücünden ortaya çıkar. Bunların her birinin alt erdemleri de vardır.

Taşkoprîzâde'ye göre erdem meselesi iki maddede özetlenebilir:

a) Erdem nefsin güçlerinin düşünce, öfke ve arzu hallerinde orta yolda bulunmaktır.

b) Erdemler yine bu güçlerin yansıması olarak ana erdemler ve alt erdemler olarak sınıflandırılır (Arıcı, 2016: 70).

Alt erdemlere sahip olan kişi erdemlere de kolayca ulaşabilir. İbn Miskeveyh, hikmet erdemini ve alt erdemlerini açıklarken alt erdemler için “bu faziletlerle hikmet erdemine kolayca ulaşılır” ifadesini kullanmıştır (İbn Miskeveyh, 1983: 25). Onun bu ifadesi dolayısıyla Taşkoprîzâde'nin alt erdemleri sınıflandırması için de aynı şey düşünülebilir. Aşağıdaki tabloda Taşkoprîzâde'nin dört temel erdem olarak kabul ettiği hikmet, şecaati iffet ve adalet erdemleri ve onların alt erdemleri vardır. (Taşkoprîzâde, 2014: 67-88)

Tablo 5: Taşkoprîzâde'ye Göre Temel Erdemler ve Alt Erdemler

HİKMET: Hakikat araştırmasının temelini oluşturan düşünme gücüdür.	ŞECAAT: Nefsin intikam arzusundan dolayı duyduğu şiddetli heyecandır.	İFFET: Arzu gücünün kulu olmayıp gerektirdiği yerde bu gücü kullanmaktır.
Zihin Açıklığı: Nefs-i natıkanın kıyasın öncüllerinden aradığı sonucu, bocalamaya	Ruh Yüceliği: Zenginliği-fakirliği, büyüklüğü- küçüklüğü önemsiz görmesidir.	Hayâ: Çirkin olan fiilleri işleme korkusuyla kendisini alıkoymasıdır.

düşmeksizin çıkarsamasıdır.		
Anlayış Düzensizliği: Zihnin gerektirenin tasavvurundan gerekenin tasavvuruna geçiş yapmasıdır.	Himmeti Yüce Tutma: Dünyanın mutluluğu ve bedbahtlığına aldırılmamaktır.	Sabırlılık: Nefsin kötü arzulara tâbi olmaktan korunmasıdır.
Zekilik: Zihnin öncüllerden sonuçlara intikal etme süratidir.	Sabırlılık: Acı ve korku veren tehlikeli durumlara karşı dayanabilmesidir.	Arzuları Dizginlemek: Şehvet duygusu ortaya çıktığında nefsin sükûnetini korumasıdır.
Tasavvur Tamlığı: Eşyanın hakikatlerini nasılsalar o ölçüde kavramaktır.	Soğukkanlılık: Korku veren şeylere karşı endişe duymamasıdır.	Malını Temiz Tutmak: Herhangi bir itibarsızlığa düşmeden ve başkalarına zulmetmeden malı kazanmaktır.
Kolay öğrenme: Nefsin öğrenmeyi talep ettiği şeyi fazla gayret göstermeden idrak etmesidir.	Hilim: Öfkelenildiği zaman sakinleşebilmesidir.	Kanaat: Harcamaları yeterli miktarda yapıp orta yollu harcama yapmaktır.
Hıfzetme: Sonradan yapılan bir çabayla bilgilerin ezberlenmesidir.	Ölçülülük: Savaşlarda ve düşmanlıklarda acele etmemek, orta yolu bulmaktır.	Vakar: Nefsin istenilen şeyleri elde etmede acele etmemesidir.
Hatırlama: Hıfzedilen bilgilerin hazır hale getirilmesidir.	Tevazu: Fazilet, mal ve mevki bakımından kendisinden aşağıda olanları üstün görmektir.	Uyumluluk: Güzele ulaştırılan şeylere boyun eğmesidir.
	Gayretlilik: Büyük ve önemli işlere ulaşma isteğidir.	Hal ve gidişçe iyi olmak: Nefsin kendisini yetkinleştirecek şeylere rağbet etmesidir.
	Yüklenme: Nefsin güzel işlerde yorulmasıdır.	Vera: Güzel fiillere sıkı sıkıya tutunmaktır.

	Namusu Koruma: Aile ve dini değerleri suçlamalardan korumasıdır.	Düzenlilik: İşlerin gereğine göre sıraya konulup uygulanmasıdır.
	Yumuşak Kalplilik: Başka insanların başlarına gelen acılara üzüntü duymaktır.	Cömertlik: Verilmesi gerekli olan şeyi, gerektirdiği yere uygun bir şekilde vermesidir.

Taşköprîzâde, hikmeti “manaları idrak etmek, zihni kabiliyet” olarak tanımlar. Nefsin düşünce gücünün itidal halde olması hikmet erdemini ve alt erdemlerini ortaya çıkarır. Bu erdem sayesinde yaratılış sırları, yaratıcının sıfatları, yaratıcıya ulaşmak gibi konular İslam’ın temel hakikat konuları elde edilmesi amaçlanmaktadır. Yakinî bilgiyi yani kesin bilgiyi kazanmak için hikmet şarttır. Bu yüzden bilginin kendisi olarak kabul edilmektedir. (Taşköprîzâde, 2014: 42). Hikmet erdeminin alt erdemleri zihin açıklığı, anlayış düzgünlüğü, zekilik, tasavvur tamlığı, kolay öğrenme, hıfz etme ve hatırlama niteliklerine sahip olması gerekir (Taşköprîzâde, 2014: 64). Bu alt erdemler sayesinde hikmet erdemine kolaylıkla ulaşılabilir.

Şecaat erdemi nefsin intikam gücünden doğan öfke gücünün itidal noktasından doğmaktadır. Taşköprîzâde şecaati “insana korku veren şeylere atılma ve sıkıntılı durumlara sabretme hususunda doğru düşüncenin gereğine boyun eğmektir” diye tanımlar (Taşköprîzâde, 2014: 44). Şecaat erdeminin alt erdemleri ruh yüceliği, himmeti yüce tutma, sabırlılık, soğukkanlılık, hilim, ölçülülük, tevazu, gayretlilik, yüklenme, namusu koruma, yumuşak kalplilik niteliklerine sahip olması gerekir (Taşköprîzâde, 2014: 72). Bu alt erdemler sayesinde şecaat erdemine kolaylıkla ulaşılabilir.

İffet erdemi, nefsin arzu gücünün itidal noktada olmasından doğmaktadır. Arzularının esiri olmayıp kontrol edebilen kişi iffet erdemine sahiptir. Taşköprîzâde’ye göre bu kişi ancak bu şekilde özgür olabilir (Taşköprîzâde, 2014: 46). İffet erdeminin ortaya çıkması için hayâ, sabırlılık, arzuları dizginlemek, malını temiz tutmak ve nezahet, kanaat, vakar, uyumluluk, hal ve gidişçe iyi olmak, vera, düzenlilik ve cömertlik niteliklerine sahip olması gerekir (Taşköprîzâde, 2014: 80). Bu alt erdemler sayesinde iffet erdemine kolaylıkla ulaşılabilir.

Hikmet, şecaat ve iffet erdemini birleştiren erdem adı adalet erdemidir. Bu üç erdem uzlaştığı ve yardımlaştığında ve bunlar nitelik açısından eşitlenip kendileri için yaratıldıkları amaca ulaştıklarında adalet erdemi ortaya çıkmaktadır (Taşköprîzâde, 2014: 942-94). Taşköprîzâde’nin bu düşüncesi Aristoteles ile benzerlik göstermektedir. Aristoteles’in düşüncesine göre adalet, tüm erdemleri kendisinde toplar ve bütün erdemlerin tam olarak kullanılmasını ifade eder. Aynı zamanda Aristoteles’e göre adalet, bütün insanları ilgilendiren bir erdemdir. Çünkü insanlarla olan ilişkileri düzenler. Bu yüzden ona göre adalet erdemi en

önemli erdemdir. Adalet erdeminin diğer erdemlerden farklı olmasının sebebi, diğerleri tek başına bulunabilirken adalet diğer insanlarla olan ilişkilerde ortaya çıkar (Aristoteles, 2017: 107-108).

Taşköprizâde'ye göre adalet erdeminin diğer erdemler gibi alt erdemleri vardır ve sayısız olduğunu söyler. Bu alt erdemlerden sadece on dört tanesini ele almaktadır (Taşköprizâde, 2014: 94). Bunlar: Dostluk, kaynaşma- fikir birliği, vefa, sevilme çabası, iyiliğe karşılık vermek, ticari dürüstlük, hakkı güzellikle ödeme, sıla-i rahim, merhametli olmak, arabuluculuk, tevekkül, teslimiyet, rıza, kulluktur (Taşköprizâde, 2014: 94-102). Bu alt erdemler sayesinde adalet erdemine kolaylıkla ulaşılabilir.

Adalet erdeminde önceki üç temel erdemde olduğu gibi ifrat ve tefriti yoktur. Çünkü adalet erdeminin zıddı adaletsizliktir ve başka aşırılığı yoktur.

Sonuç

Erdem, karakter ve karakter güçleri konusunu felsefe tarihi genelinde ve Taşköprizâde özelinde ele aldığımız bu çalışmada vardığımız sonuçları şöyle sıralayabiliriz:

- Antik Çağ, Orta Çağ İslam dünyası ve Osmanlı döneminde erdem sınıflandırmasında çok önemli benzerlik ve devamlılık vardır. Bu benzerlik ve devamlılık modern psikolojideki erdem sınıflandırmasında görülmektedir. İlk Çağ'dan Platon (Platon, 1995: 122) ve Aristoteles'in (Aristoteles, 2012: 58), Orta Çağ'dan Kindi (Kindi, 2015: 532), İbn Miskeveyh (İbn Miskeveyh, 1983: 24-25) ve İbn Sina'nın (Gürbüz Deniz, 2014: 239), Osmanlı döneminden Taşköprizâde'nin (Taşköprizâde, 2014: 48 ve 92) erdem sınıflandırması ile modern psikolojinin erdem sınıflandırmasındaki ortak erdemler vardır. Bu erdemler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 7: Taşköprizâde'nin erdem sınıflandırması ile modern psikolojinin erdem sınıflandırmasındaki ortak erdemler

Platon	Aristoteles	Kindî	İbn Miskeveyh	İbn Sina	Taşköprizâde Ahmet Efendi	Modern Psikoloji
Ölçülülük	Ölçülülük	İffet	İffet	İffet	İffet	Ölçülülük
Yiğitlik	Yiğitlik	Yiğitlik	Yiğitlik	Şecaat	Şecaat	Cesaret
Doğruluk	Doğruluk	Hikmet	Hikmet	Hikmet	Hikmet	Akıl-Bilgi
Bilgelik	Adalet	Adalet	Adalet	Adalet	Adalet	Adalet

- Taşköprîzâde İslam ahlak düşüncesini ortaya koyarken gündelik yaşamda insanların yapması gereken güzel davranışları belirtirken sık sık ayet ve hadislerden deliller göstererek görüşlerini dini açıdan kuvvetlendirmiştir.
- Peterson ve Seligman'ın 2004 yılında *Character Strengths and Virtues* adlı eserlerinde ortaya koydukları erdem ve karakter güçlerinin Batı ve İslam dünyası açısından da büyük benzerlikler gösterdiğini görmekteyiz. Bu bağlamda, 16. yüzyılda yaşamış olan Taşköprîzâde Ahmet Efendi'nin *Şerhu'l Ahlak'il-Adudiyye*'de yaptığı alt erdemler sınıflandırması ile modern psikolojideki karakter güçlerinin aynı anlamda kullanıldığını ve benzer özellikler gösterdiğini görmekteyiz. Karakter güçleri için erdemlere kolaylıkla ulaşılmasını sağlayan psikolojik unsurlardır tanımını yapmıştık (Yazıcı ve Yazıcı, 2011: 101) Buna benzer bir tanımlama İbn Miskeveyh alt erdemler için yapmıştır. Ona göre alt erdemler sayesinde faziletlere kolayca ulaşılır (İbn Miskeveyh, 1983: 25). Taşköprîzâde'nin önceki dönemlerin devamlılığını sağlayan bir erdem anlayışı geliştirmesinden dolayı İbn Miskeveyh'in alt erdemler için söylemiş olduğu bu tanımlama Taşköprîzâde'nin alt erdemleri için de geçerlidir. Bir başka deyişle, pozitif psikolojide geçen erdem ve karakter güçleri kavramları bağlamında Taşköprîzâde'nin ahlak görüşünü incelediğimizde görüyoruz ki karakter gücü sınıflandırması ile alt erdem sınıflandırması birbirinden çok uzak değildir, ortak yönleri de vardır. Üç erdem olarak bahsettiği hikmet, şecaat ve iffet erdemleri, ayrıca bunların alt erdemleri ya da ikincil erdemler olarak tanımladığı diğer fiiller pozitif psikolojideki bazı karakter güçleriyle örtüşmektedir.
- Taşköprîzâde'nin erdem ve alt erdem sınıflandırması ile pozitif psikolojideki erdem ve karakter güçleri sınıflandırması arasında büyük ölçüde benzerlikler bulunmaktadır. Bu benzerlikler Tablo 9'da karşılaştırmalı olarak verilmiştir:

Tablo 8: Karakter Güçleri ve Taşköprîzâde'nin Alt Erdemlerindeki Benzerlikler

Modern Psikolojideki Karakter Güçleri	Taşköprîzâde'nin Alt Erdemleri	Benzerlikler
Sevgi: Başkalarıyla olan ilişkilere değer vermektir.	Yumuşak kalplilik: İnsanın başına gelen acılara üzüntü duymaktır.	Yakın ilişki kurulan kişilere karşı beslenen sevgiden dolayı empati duyulması beklenir. Bu anlamda sevgi ve yumuşak kalplilik birbirine benzerlik göstermektedir.

<p>Sebat: Başlanan işi tüm engellere rağmen bitirmektir.</p>	<p>Sabır: Yaşanan tüm zorluklara göğüs germek olduğundan engelleri aşabilme gücüne sahip olmak demektir.</p> <p>Gayretlilik: Büyük ve önemli işlere ulaşma isteği olduğundan engellere rağmen bitirme isteği de olmaktadır.</p> <p>Vakar: İstenilen şeylerde acele etmeme manasına gelir.</p> <p>Uyumluluk: Güzele ulaştırın şeylere boyun eğmektir.</p> <p>Karşılaşılan engellerin engel olduğunu kabul edip engelleri aşmak için uğraşmak uyumluluk göstermektir.</p>	<p>Yaşanan engeller sebebiyle amaca ulaşmada gecikme yaşansa da pes etmemek, beklemek ve acele etmek engelleri aşmanın bir yoludur. Bu yüzden vakar; sabır, sebat, gayretlilik ve uyumlulukla benzerlik göstermektedir.</p>
<p>Alçakgönüllülük: Birisinin başarıları hakkında konuşmasına izin vermek, kusur aramamak, kendisini olduğundan daha özel birisi sanmamaktır.</p>	<p>Tevazu: Kendisinden aşağıda olanları üstün görmektir. Yani onlarla kendisini eşit seviyede görmektir.</p>	<p>Alçakgönüllülük, kendisini olduğundan daha özel birisi sanmamak anlamında kullanıldığında tevazu ile benzer anlam taşıdığı görülür. Her ikisi de ortak olarak mal ya da mevki konusunda kişinin kendisini üstün görmemek anlamını taşır.</p>
<p>İhtiyatlılık: Seçimler konusunda dikkatli olmak, risk almamak daha sonra üzülecek bir şey yapmamaktır.</p>	<p>Hayâ: Çirkin olan fiilleri işleme korkusudur.</p>	<p>Filli işledikten sonraki herhangi bir zamanda pişmanlık yaşamamak için dikkatli olmak hayâ etmektir. Bu anlamda ihtiyatlılık ve hayâ benzerlik gösterir.</p>
<p>Öz-düzenlenme: Hissettiklerini ve yaptıklarını</p>	<p>Kanaat: Harcamalar konusunda orta yollu davranmak demektir.</p>	<p>Maddi anlamda öz düzenli olmak kanaat anlamına gelmektedir.</p>

düzenlemek, disiplinli olmaktır.	Düzenlilik: İşleri önem sırasına göre sıralamak manasına gelir. Hal ve gidişçe iyi olma: İnsanın kendisini yetkinleştirecek şeylere rağbet göstermesi demektir. Vera: Güzel fiillere sıkı sıkıya tutunmak manasına gelir.	Öz-düzenlemede “yaptıklarını düzenlemek” olduğundan düzenlilik ile benzerlik göstermektedir. Düzenli ve disiplinli bir hayat sayesinde kişi amacına daha rahat ulaşacağından, hal ve gidişçe iyi olmak aslında öz-düzenli olmaktır. Kişi sahip olduğu güzel hislerini ve fiillerini düzenleyip disiplinli olarak yaşamayı tercih ederse güzel fiillere sıkı sıkıya tutunmuş olur.
Ruhsallık: Kâinatın anlamını bilmek, yüksek amaçlar hakkında uyumlu inançlara sahip ve geniş çerçevede nereye ait olduğunu bilmektir.	Himmeti yüce yutma: Dünyanın mutluluğu bedbahtlığına aldırılmamaktır.	İslam inancına sahip olan kişi olarak Taşköprüzâde'nin demiş olduğu himmeti yüce tutmaya göre kişi, aslında bu dünyaya ait değildir ve asıl amacı ahiretteki mutluluğudur. Ruhsallık ile himmeti yüce tutma bu anlamda benzerlik göstermektedir.
Yurttaşlık: Bir grubun üyesi olarak iyi çalışmak, sadık olmak ve sorumluluklarını yerine getirmektir.	Namusu koruma: Kişinin aile ve dini değerlerini korumasıdır.	Sahip olduğu grup olarak İslam'ı düşünürsek eğer yapılan suçlamalara karşı İslam'ı korumak sahip olduğu grubu korumaktır. Yapılan bu korumada insanın gruba karşı bir sorumluluğudur. Yurttaşlık ve namusu koruma bu anlamda benzerlik göstermektedir.
Nezaket: Başkaları için iyi şeyler	Cömertlik: Verilmesi gereken şeyi, gerektiği yerde uygun bir şekilde vermesidir.	İnsanın ihtiyaç duyduğu şeyi vermek yardım etmektir. Uygun bir şekilde vermek de onun için

yapmak, yardım etmektir.		yapılan bir iyiliktir. Bu anlamda cömertlik ve nezaket benzerlik göstermektedir.
Dürüstlük: Doğruyu söylemek, kendini içten ve gerçek bir şekilde ortaya koymak, duygu ve eylemlerin sorumluluğunu almaktır.	Malını temiz tutma ve nezahet: Dürüstlüğün anlamı maddi anlamda düşünülürse, malını temiz tutma ve nezahet ortaya çıkılmaktadır. Malı temiz tutma, itibarsızlığa düşmeden ve başkalarına zulmetmeden malı kazanmaktır. Nezahet, güzel yerlerde harcamaktır.	Doğruları söyleyerek malı kazanmak dürüstlüktür. Güzel yerlerde harcamak da, malın harcandıktan oluşacak durumlar için sorumluluk almak dürüstlüktür.

- Bu çalışmada elde ettiğimiz sonuçlardan birisi de Taşköprizâde'nin ifrat ve tefrit noktasında yapmış olduğu bazı hatalardır. Taşköprizâde eserinde üç temel erdem olan hikmet, şecaat ve iffetin ve onların şubelerinin ifrat ve tefrit noktalarını belirlemiştir. Fakat ifrat ve tefrit konusunda bazı eşleştirmeleri yanlış yaptığını düşünmekteyiz. İfrat ve tefritin anlamları göz önüne alındığında fiillerdeki aşırılıklarda “ileriye gitme, ölçüyü aşma” (Türkçe Sözlük, 1988: 1078) durumları ifrat, “gereğinden aşağıda kalma” (Türkçe Sözlük, 1988: 2167) durumları ise tefrit olarak nitelendirilmektedir. Taşköprizâde'nin çoğu ifrat ve tefrit sınıflandırması buna uymaktadır. Ancak, tespit ettiğimiz bazı alt erdem durumları itibarıyla Taşköprizâde'nin sınıflandırmasında ters yönde bir yerleştirme olduğu görülmektedir:

Şecaat erdeminin alt erdemlerinden ruh yüceliği, himmeti yüce tutma alt erdemlerinin ifrat ve tefrit noktaları ters yerleştirilmiştir. Taşköprizâde'nin belirttiğine göre ruh yüceliği erdeminin ifratı küçük görme, tefriti gözde büyütmedir. Himmeti yüce tutma erdeminin ifratı büyük nimetlere karşı kayıtsız kalmak, tefriti dünyanın mutluluğuna aldanmaktadır. (Taşköprizâde, 2014: 72-78). İfrat ve tefrit tanımlarına göre ruh yüceliği erdeminin ifratı gözde büyütme, tefriti küçük görmedir. Himmeti yüce tutma erdeminin ifratı dünyanın mutluluğuna aldanmak, tefriti ise büyük nimetlere karşı kayıtsız kalmaktır.

İffet erdeminin alt erdemlerinden hayâ, sabır, arzuları dizginlemek, kanaat, vakar, uyumluluk, vera erdemlerinin ifrat ve tefrit noktaları ters yerleştirilmiştir. Taşköprizâde'nin belirttiğine göre hayâ erdeminin ifratı korku, tefriti yüzsüzlüktür. Sabır erdeminin ifratı ruhban hayatı, tefriti şehvetperestliktir. Arzuları dizginlemek erdeminin ifratı şehvi duyarsızlık, tefriti azgınlıktır. Kanaat erdeminin ifratı tembellik, tefriti mal tutkusudur. Vakar erdeminin ifratı acizlik, tefriti aceleciliktir. Uyumluluk erdeminin ifratı hayır demekten aciz olmak, tefriti katı

yürekli ve kaba olmaktır. Vera erdeminin ifratı ruhbanca yaşam, tefriti günahkârlıktır (Taşköprîzâde, 2014: 80-88).

İffet erdemi nefsin arzu gücünün itidal hali olduğunu söylemiştik. Buna göre arzu gücünün aşırıya kaçması ve ölçüyü aşması durumunda korkmak, ruhban hayatı yaşamak, tembellik, acizlik, hayır diyememe fiillerinin gerçekleşmesi olanaksızdır. Bu durumlar arzu gücünün aşığısında kalma durumunda gerçekleşmesi beklenen fiillerdir.

Kaynakça

ARICI, M. (2016). *İnsan ve Toplum; Taşköprîzâde'nin Ahlak ve Siyaset Düşüncesi*, Ankara: Nobel Yayınları.

ARİSTOTELES. (1999). *Eudemos'a Etik*. (S. Babür, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

ARİSTOTELES. (2016). *Magna Moralia-Büyük Etik*. (Y.Gurur Sev, Çev.) İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

ARİSTOTELES. (2017). *Nikomakhos'a Etik*. (F. Akderin Çev.) İstanbul: Say Yayınları.

ARİSTOTELES. (2012). *Nikomakhos'a Etik*. (S. Babür Çev.) Ankara: Bilgesu Yayıncılık.

BURGER, J.M. (2016). *Kişilik*. (İnan Deniz Erguvan Sarıoğlu Çev.) İstanbul: Kaknüs Yayınları.

DENİZ, G. (2014). İbn Sina'nın Ahlak'a Ait Risalesi (Risale fi'l Birr ve'l-İsm). *Diyanet İlmî Dergi* (50), 229-244.

DOĞAN, M.D. (1996). *Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: İz Yayıncılık.

EKŞİ, H., DEMİRCİ, İ., KAYA, Ç. ve EKŞİ, F. (2017). Karakter Gelişim İndeksi'nin Türk Ergenlerdeki Psikometrik Özellikleri. *Ege Eğitim Dergisi* (18). 476-500.

GÖKBERK, M. (1993). *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

İBN MİSKEVEYH. (1983). *Ahlaki Olgunlaşma*. (Abdulkadir Şener, Cihad Tunç ve İsmet Kayaoğlu Çev.) Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

KABAKÇI, Ö.F. (2016). Karakter Güçleri ve Erdemli Oluş: Güçlü Yanlara-Dayalı Psikolojik Danışma ve Değerler Eğitimine Yeni Bir Yaklaşım. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi* (6). 25-40.

KARANCI, N., DİRİK, G., ve YORULMAZ. (2007). O. Eysenck'in Kişilik Anketi-Gözden Geçirilmiş Kısaltılmış Formu'nun (EKA-GGK) Türkiye'de Geçerlik ve Güvenilirlik Çalışması. *Türk Psikiyatri Dergisi* (18). 254-261.

KERSCHENSTEINER, G. (1977). *Karakter Kavramı ve Terbiyesi*. (H. Fikret Kanad Çev.) Ankara: Milli Eğitim Yayınları.

KINALIZADE ALİ EFENDİ. (Basım Yılı Bilinmiyor). *Ahlak-ı Alai* (Hüseyin Algül Çev.) Basım Yeri Bilinmiyor: Kervan Kitapçılık.

KİNDİ. (2015). *Felsefi Risaleler* (Mahmut Kaya Çev.) İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.

PARK, N., PETERSON, C., ve SELİGMAN, M. (2004). Strengths of Character and Well-Being. *Journal of Social and Clinical Psychology* (23). 603-619.

PETERSON, C., SELİGMAN, M. (2004). *Character Strengths and Virtues*. New York: American Psychological Association.

PLATON. (1995). *Devlet*. (Sabahattin Eyüboğlu ve M. Ali Cımcöz Çev.) İstanbul: Remzi Kitabevi.

TAŞKÖPRİZADE AHMET EFENDİ. (2014). *Şerhu 'l-Ahlaki 'l-Adudiyye* (Müstakim Arıcı Çev.) İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.

TAŞKÖPRİZADE AHMET EFENDİ. (2016). *Ahlak ve Siyaset Risaleleri* (Müstakim Arıcı Çev.) İstanbul: İslam Medeniyet Üniversitesi Yayınları.

THOMAS AQUINAS. (1954). *Nature and Grace: Selections from the Summa Theologica of Thomas Aquinas*. Philadelphia: The Westminster Press: Christian Classics Ethereal Library.

TİRYAKİ, M.Z., TİRYAKİ, K.B. (2016). *İslam Düşüncesinde Mizaç Teorileri*. Ankara: Nobel Yayıncılık

Türkçe Sözlük. (1988). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

YAZICI, S., YAZICI, A. (2011). *Felsefi, Psikolojik ve Eğitim Boyutlarıyla Karakter*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.